

RECENZJA ROZPRAWY HABILITACYJNEJ
Przedracjonalne źródła racjonalnej refleksji filozoficznej,
(Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2021, stron 316),
Rzeszów 2021 oraz pozostałego dorobku naukowego Pani
doktor Jadwigi Skrzypek -Faluszcak.

A. ROZPRAWA HABILITACYJNA

I. Charakterystyka rozprawy

Przedłożona do oceny rozprawa habilitacyjna Pani doktor Jadwigi Skrzypek-Faluszcak „*Przedracjonalne źródła racjonalnej refleksji filozoficznej, (Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2021)*”, jest pracą filozoficzną, która może być zaliczona do kilku dyscyplin z zakresu szeroko rozumianej filozofii: historii wczesnej filozofii greckiej, do filozofii religii a w pewnym zakresie także do religioznawstwa i do metodologii filozofii (metafilozofii). Ten ostatni element wiązać należy z podejmowanymi w pracy kwestiami metafizycznymi dotyczącymi relacji filozofii i religii. Choć ta kwestia rozpatrywana jest w pracy Pani Skrzypek-Faluszcak tylko w kontekście historii religii (religijności) i filozofii greckiej, to można widzieć w tym także problem ogólniejszy. Autorka pracy korzysta nie tylko z prac stricte filozoficznych, lecz także z badań z zakresu antropologii, religioznawstwa (zwłaszcza fenomenologii religii) oraz z prac poświęconych rozmaitym aspektom kultury greckiej. Przygotowanie rozprawy wymagało więc sięganie także poza materiały li tylko filozoficzne.

Omawiana rozprawa, widziana z formalnego punktu widzenia, składa się ze spisu treści, wstępu, czterech rozdziałów; zakończenia oraz bibliografii. Cała książka liczy 316 stron. Dołączona do monografii bibliografia składa się z kilku części: wykazu źródeł, wykazu wydań papyrusów, z innych źródeł filozoficznych i literackich oraz opracowań, przy czym te

ostatnie liczą sobie wyraźnie ponad sto pozycji, w tym sześćdziesiąt kilka polskich oraz około 50 obcojęzycznych (głównie anglojęzyczne, choć także niemieckie, francuskie, hiszpańskie i włoskie). Bibliografia zawiera ważne dla problematyki rozprawy pozycje, choć można by ją znacząco wzbogacić, jako iż literatura na ten temat jest obszerna. Nie traktuję tego jednak jako poważnego zarzutu. Uznaję bowiem, iż rozbudowywanie bibliografii musi być zawsze zakończone, a nie ma jakiegoś prostego i jednoznacznego związku między jakością merytoryczną pracy a bogactwem (ilościowym) bibliografii. W efekcie tę bibliografię, choć, w jakimś wyidealizowanym sensie rozumienia kompletności niekompletną, można uznać za, w bazowym sensie, za raczej wystarczającą.

Wstęp zawiera wprowadzające uwagi, dotyczące narodzin filozofii w antycznej Grecji i prezentuje charakterystykę wczesnej kultury helleńskiej. Zawarta jest w nim także krótka syntetyczna prezentacja zawartości poszczególnych rozdziałów pracy. W końcowej części (s. 14 -17) Autorka rozpatruje pojęcie racjonalności, wykorzystywane w rozprawie. Prowadzone na ten temat rozważania i stosowana terminologia nie są jednak do końca wystarczające i precyzyjne, na co wskazuję w uwagach dyskusyjnych.

Pierwszy rozdział pracy (s. 18 – 71) jest zatytułowany „Religia a wczesna filozofia grecka”. Ma on na celu przedstawienie i charakterystykę religii greckiej (olimpijskiej) w oparciu o materiały, jakie znajdujemy w eposach Homera i pracach Hezjoda, którzy dostarczyli fundamentalnych danych dotyczących treści tejże religii. Autorka odróżnia m. in. obrazy bogów, jakie znajdujemy u tych autorów. W przypadku Hezjoda Zeus posiada cechy, których nie miał u Homera i jest bytem osobowym, ale i u niego nie jest on jednak bytem wyraźnie transcendentnym. Ta religia mitologiczna (religia bogów olimpijskich) bywa często przeciwstawiana refleksji filozoficznej, choć wczesna kultura grecka była źródłem obydwu. Jak zauważa w tej kwestii Bertrand Russell:

„Dzieło Homera ujawnia jednak w pewien sposób sprzeczności greckiego ducha. Ścierają się w nim dwa przeciwstawne pierwiastki, z jednej strony racjonalny umysł, z drugiej zaś nieopanowany instynkt. Z pierwszego narodzi się filozofia, sztuka i nauka, drugi to źródło pierwotnej religii i rytów płodności” (B. Russell, *Mądrość Zachodu*, 1995, s. 13).

Ta opinia Russella, skrótowa i wyrażona w popularnej pracy, budzi pewne wątpliwości i nasuwa uwagi, zwłaszcza co do relacji filozofii i religii. Zdaje się z tej opinii wynikać, iż filozofia grecka oznaczała rozejście się dwu refleksji: tej płynącej z domeny racjonalnej i tej dostarczanej przez mitologiczny obraz świata. Nadto pośrednio zdaje się prowadzić do wniosku, że tak rozumiana religia nie była (może nawet nie mogła być) inspirująca dla spekulacji prowadzonej przez pierwszych filozofów. Takie opinie są

stosunkowo często spotykane. Tymczasem w opiniowanej rozprawie pojawia się ważna teza, zgodnie z którą, o ile można się zgodzić z taką opinią w odniesieniu do religii mitologicznej, to inaczej byłoby w przypadku nurtu jaki reprezentowały kultury misteryjne a zwłaszcza orfizm. *Nota bene* ten wpływ orfizmu jest przez przywoływanego przeze mnie Russella w jakiejś mierze dostrzegany, choć nie wyciąga on wszystkich konsekwencji z niego wynikających. **Ta relacja orfizmu -wczesna filozofia grecka to ważny, wręcz centralny, problem podejmowany w dalszych rozdziałach rozprawy, bo prowadzi do tezy o istotnym wpływie pewnego typu religii na wczesną filozofię grecką.**

Rozdział drugi rozprawy (s. 72 - 126) noszący tytuł „Dionizos jako to co radykalnie ‘inne’” jest prezentacją kultów związanych z postacią Dionizosa. Autorka wskazuje, iż te praktyki religijne (kultury misteryjne) dostarczają Grekom nowych form doświadczeń do których stosowne wydaje się użycie, znanego z prac religioznawczych, terminu doświadczenie numinotyczne (R. Otto, *Das Heilige*). Takich doświadczeń nie mamy zaś w przypadku religii mitologicznej i uroczystości z nią związanych. W religii misteryjnej mamy także do czynienia z próbami wykroczenia poza sferę tego co śmiertelne i skończone (s. 94) **Jak to podkreśla Autorka tego rodzaju praktyki religijne (misteryjne) w przeciwieństwie do praktyk religii mitologicznej nie są bez znaczenia dla filozofii.** Przykładowo biorąc kształtująca się, pod wpływem orfizmu koncepcja duszy i jej nieśmiertelności jest filozoficznie istotna. Podobnie istotnym byłoby ukształtowanie się nowego typu świadomości. Dostarczałoby to bowiem nowych płaszczyzn dla filozofowania. Jak to zauważa Pani dr Faluszczak w odniesieniu do nowej koncepcji duszy: „Dzięki duszy nieśmiertelnej możliwe staje się filozofowanie z perspektywy wieczności” (s. 126). O ile ta teza (a dostarczane racje za tym raczej przemawiają) jest słuszna, to stanowi jeden z istotnych argumentów na rzecz tezy Autorki o wpływie orfizmu na (niektórych) wczesnych filozofów greckich i na ewentualne wykształcenie się pewnej, zakorzenionej w tym, koncepcji człowieka.

Trzeci rozdział (s. 127 – 167) noszący tytuł : „Orfizm jako źródło idei teozoficznych” jest prezentacją i analizą orfizmu jako pewnej praktyki oraz refleksji nad tym rodzajem doświadczenia religijnego. Jest to ważne z uwagi na znaczenie idei orfickich dla niemałej grupy filozofów greckich, w tym, co istotne dla późniejszej myśli filozoficznej, także z wpływem tychże idei na Platona. Choć sam autor *Uczty* nie jest szerzej omawiany w tej rozprawie habilitacyjnej, to ten wpływ idei orfickich na Platona jest filozoficznie istotny. Tak mówi o tym amerykański historyk filozofii antycznej B. A. G. Fuller:

„The influence of the Orphic mysteries on philosophy was considerable. We shall find them looming large in the teachings of the Pythagoreans and Empedocles, and perhaps coloring to some extent the systems of Heraclitus and the Eleatics. Later on Socrates and Plato drew upon them for their visions of the immortality of the soul. And in the mystical Neo-Pythagorean and Neo-Platonist movements, which gained such headway in the first centuries of the Christian era, they came into their own again”. (B. A. G. Fuller, *History of Greek Philosophy. Thales to Democritus*, Henry Holt and Company, New York, 1923, s. 69).

Z tego choćby powodu analizy prowadzone w trzecim rozdziale pracy są bardzo ważne dla późniejszych ustaleń czynionych przez Autorkę, zwłaszcza w rozdziale czwartym monografii. Jak wskazuje P. dr Faluszczyk w orfizmie wiele uwagi poświęca się duszy indywidualnej, jej pochodzeniu i trwałości. Ogólnie mówiąc w orfizmie kształtuje się idea duszy jako bytu samodzielnego, różnego od ciała (s. 130 nast.). Nadto w orfizmie istotną rolę odgrywa soteriologia co zdaje się także mieć wpływ na rozwijane później idee filozoficzne (s. 145 nast.). Trafnie wpływ orfizmu na filozofów wyraża zdanie Autorki: „Filozofia powstająca w tym środowisku musiała zmierzyć się z rolą praktyk i obrzędów, ale także z teologią, która wyraźnie zmierzała poza granice świata doczesnego” (s. 167). Choć w orfizmie nie była, literalnie biorąc, prowadzona refleksja metafizyczna, czy ontologiczna, to ukierunkowanie orfików mogło prowadzić i *de facto* prowadziło u pewnych autorów do refleksji o wadze metafizycznej (ontologicznej (s. 157). **Pani dr Skrzypek- Faluszczyk formułuje więc tezę, iż orfizm odegrał ważną rolę w konstruowaniu nowej wizji rzeczywistości (s. 167). Teza ta jest przez Nią następnie szeroko analizowana oraz wskazywane są ważne racje na rzecz jej przyjęcia.**

Ostatni czwarty rozdział monografii nosi tytuł :”Religijne źródła wczesnej refleksji filozoficznej’ (s. 168 – 304). **Ten rozdział jest centralny dla rozprawy, bo przedstawia bardzo szeroko obecność tych wątków czerpanych z religii misteryjnych w ramach wczesnej filozofii greckiej.** Pozwala także na sformułowanie i potwierdzenie kluczowych dla rozprawy tez stawianych w monografii. Omawiane są stanowiska: Heraklita, Parmenidesa, Empedoklesa i Pitagorasa oraz pitagorejczyków. Te charakterystyki są wszechstronne i wyczerpujące, zaś szczególnie obszernie omawiane są, w kontekście wpływu orfików, poglądy Heraklita, których charakterystyka zajmuje blisko 60 stron (s. 169 – 256). W ramach tej prezentacji dobrze uwidocznione są wpływy domeny pozaracjonalnej na heraklitejski obraz świata. Ten wpływ orfizmu na Heraklita był podnoszony wcześniej, a na gruncie polskim czynił do już Adam Krokiewicz. Te elementy (komponenty) orfickie w przypadku Heraklita, jak to uwidacznia Autorka, nabierają kształtu idei o uniwersalnym charakterze (s. 182). Warto także wskazać, iż idea logosu (ważna, czy wręcz kluczowa dla

Heraklita) jest w jego koncepcji wiązana z przyjmowaną przezeń koncepcją duszy. Dusza (*psyche*) zaczerpnięta od orfików (i od religii dionizyjskiej) cechuje się tym, iż w niej jest obecny *logos* (s. 178). Generalnie, jak wskazuje Autorka: „...bez religijnego impulsu Heraklit nie stworzyłby nauki o jednym *logosie* i *psyche* głęboko związanej z tymże *logosem*” (s. 204). Takie analizy prowadzone w odniesieniu do pozostałych wymienionych myślicieli greckich są również interesujące, choć mniej obszerne. Tak więc w ich przypadku (Parmenides, Empedokles, Pitagoras, pitagorejczycy) pokazuje się ten wpływ orfizmu, w pewnych przypadkach idący dalej niż to było u Heraklita. W tym względzie nie ma wątpliwości w przypadku Parmenidesa i Empedokleasa, (s. 251, 267 -257, 260, 277). W odniesieniu do Pitagorasa takie wątpliwości bywały zgłaszane, choć wedle Autorki nie ma powodów aby doktrynę i praktykę Pitagorasa zasadnie przeciwstawiać orfizmowi (s. 287 n.). W odniesieniu do stanowisk omawianych myślicieli Pani dr Faluszczyk, korzystając z prac im poświęconym tak filozoficznych, jak i religioznawczych, formułuje zarazem własne wnioski. Innymi słowy nie ogranicza się do zwykłej bezkrytycznej recepcji funkcjonujących w literaturze poglądów.

Monografię wieńczy **Zakończenie** (s. 305 -310) zawierające wskazanie dokonań pracy i podsumowujące jej podstawowe ustalenia oraz sygnalizowana już bibliografia. Zasadnicza teza pracy o wpływie religii misteryjnych na wczesnych filozofów greckich jest dobrze wyrażona w ostatnim zdaniu pracy: ”Przedracjonalność, która ma źródło w głębokim doświadczeniu religijnym, jest nadwyżką sensu, a ta kumulacja staje się impulsem do tworzenia racjonalnych koncepcji...” (s. 310).

II Podstawowe tezy pracy

1) Na płaszczyźnie ogólnej, zdaniem Pani dr J. Faluszczyk idee religijne misteryjne i orfickie wpływają inspirująco na refleksję filozoficzną wczesnych filozofów greckich. W efekcie można mówić o związku religii greckiej w tej postaci (orfizm, kultury misteryjne) z wczesną filozofią grecką (s. 11 -12, zwłaszcza jednak rozdział IV). W pracy ilustruje się to pokazaniem rozmaitych obszarów i form tego oddziaływania, szczegółowo rozważając to w odniesieniu do poszczególnych myślicieli. Wskazuję na te oddziaływania nieco szczegółowiej w poniższych punktach.

2) Takie oddziaływanie idei religii misteryjnych stało się możliwe ponieważ : „, zarówno

orfizm, jak i idee dionizyjskie stanowiły żywy impuls dla racjonalnej refleksji nad światem” (s. 129). Innymi słowy owe impulsy nawet jeśli same nie miały charakteru racjonalnego, to do pewnej i to racjonalnej refleksji nad światem w efekcie prowadziły.

3) W rozprawie znajdujemy twierdzenie, które Autorka traktuje jako przyjęty w tej pracy aksjomat: „...doświadczenie religijne pozwala na konceptualizację sfery wewnętrznych przeżyć” (s. 23). Jest to teza ważna, bo wskazuje, iż bez tej istnienia sfery religijnej nie dałoby się, Jej zdaniem, sfery wewnętrznych przeżyć poddać konceptualizacji. Choć ta teza może być przedmiotem dyskusji, to wydaje się posiadać stosunkowo solidne wsparcie w prowadzonych w książce analizach.

4) Religia typu misteryjnego wpływała rozmaicie na filozofię i poruszane w ramach tejże problemy, przy czym w szczególności było to widoczne w przypadku pewnego nurtu refleksji typu mądrościowego (s. 24 -25). Tego celu nie mogła osiągnąć religia typu homeryckiego (s. 32 -33). W religii olimpijskiej nie było treści pozwalających na refleksję nad problemami typu egzystencjalnego. Innymi słowy refleksja antropologiczna i egzystencjalna szczególnie wiele zawdzięczała by tym czynnikom religijnym, dostarczanym w szczególności przez nurt myślenia i praktyk, jakie znajdujemy orfizmie.

5) To oddziaływanie religii typu misteryjnego dotyczyłoby tak treści tam zawartych, jak i obecnych tam praktyk. Te praktyki religijne (misteryjne) w przeciwieństwie do praktyk znajdujących w religii mitologicznej były znaczące dla refleksji filozoficznej.

6) Stanowisko Autorki znajduje potwierdzenie w istniejących opracowaniach, zwłaszcza w pracach F. M. Cornforda (s. 18, 19, 23, 29, 115 nast.,), lecz także w rozmaitych aspektach u innych autorów n. p. M. Rohdego (problematyka duszy), czy u religioznawców (M. Eliade, K. Kerényi). Pod niektórymi względami tezy formułowane przez Autorkę odbiegają jednak od niektórych interpretacji (n. p. w pewnym zakresie od ustaleń A. Krokiewicza) będąc jednak zwykle w miarę solidnie umotywowanymi.

Sumarycznie rzecz ujmując ta praca jest głosem i to nie bez znaczenia w ramach dyskusji, dotyczących wpływu wczesnej religii greckiej (pewnych jej typów) na myślenie filozoficzne.

III Ocena rozprawy i ogólne uwagi dyskusyjne.

Lektura pracy habilitacyjnej Pani doktor J. Skrzypek-Faluszczak wskazuje, że przedłożona rozprawa jest efektem dłuższych i wszechstronnych studiów i dyskusji. Zgodzić

się także należy w opinią recenzenta wydawniczego, wedle którego: „...tutaj mamy [...] całościowe i syntetyczne opracowanie, pozwalające ogarnąć całość zagadnienia w odniesieniu do filozofii przedsokratejskiej” (Prof. H. Pietras, SJ). Sądzę, iż prac o tak całościowym charakterze, nie mamy zbyt wiele. W przypadku zaś literatury polskiej temu zagadnieniu poświęconej, tak całościowych rozpraw, jest bardzo mało. **Autorka monografii posiada, w mej opinii, niezbędne kwalifikacje w zakresie nauk filozoficznych, zwłaszcza w zakresie filozofii antycznej, religioznawstwa i także, ale tylko w ograniczonym zakresie, w domenie filozofii religii. Przedstawiona monografia jest, w mej ocenie, rozprawą stosunkowo solidną, będącą efektem rzetelnego namysłu. Choć nie pozbawiona wad ma ona spore walory poznawcze.** Moje wątpliwości a bardziej wskazane poniżej uwagi dyskusyjne, które podnoszę, dotyczą nie tyle problematyki historycznej w zakresie filozofii starożytnej, w której to domenie nie jestem specjalistą. Pozostawiam to zadanie uznanym w tym zakresie historykom filozofii dawnej. **Własne zaś uwagi ograniczam przedmiotowo sprowadzając je do kilku kwestii bardziej ogólnofilozoficznych a zwłaszcza metodologicznych i metafizycznych.**

1) Rozprawa porusza i rozpatruje ważne kwestie dotyczące problemu relacji religii greckiej i wczesnej filozofii przedsokratelskiej. W tym zakresie Autorka formułuje własne stanowisko, które jest umotywowane i osadzone w ramach dyskusji na ten temat. Można by jednak pokusić się o pewne nieco szersze, ogólne choćby, uwagi dotyczące problematyki relacji religii i filozofii w ogóle. Materiał dotyczący myśli i religii antycznej nie jest bowiem bez znaczenia, wtedy gdy chcemy coś powiedzieć w odniesieniu do problematyki metafizycznej, do której należy także zagadnienie relacji filozofii i innych dziedzin kultury (nauki, religii, sztuki). Szkoda, iż Autorka nie poszerzyła lakonicznych uwag w tym zakresie (te nieliczne na s. 11), to bowiem poszerzało by Jej dorobek w zakresie filozofii religii. Niezależnie od tego, twierdzenia dotyczące relacji filozofii i religii we wczesnej filozofii greckiej dostarczają wartościowego materiału do refleksji nad relacjami tych dwu dziedzin kultury w ogóle.

2) Jak już wskazałem nie jestem zwolennikiem nadmiernego rozbudowywania pozycji bibliograficznych. Stąd choć literatura, do której sięga Autorka mogła by być, może nawet znacząco, poszerzona nie czynię z tego powodu zarzutu. Warto byłoby jednak w odniesieniu do prac polskich sięgnąć do pracy: J. Rybowska, *Zbożność i bezbożność w kulturze Greków*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2017. Fragmenty tej pracy warto byłoby wykorzystać w rozprawie, tym bardziej iż w pracy przywoływana jest inna wcześniejsza praca tej autorki. W zakresie prac z filozofii religii wartościowych pozycji na ten temat jest

na płaszczyźnie ogólnej bardzo wiele. W odniesieniu do tradycji antycznej mniej, choć można wskazać (poza pracą Wenera Jaegera *Teologia wczesnych filozofów greckich*, która jest obecna w pracy, chociażby syntetyczny krótki tekst: K. L. Flannery, *Ancient philosophical theology*, (w) P. Quinn, Ch. Taliaferro (eds) *A Companion to Philosophy of Religion*, Blackwell, 2000.

3) W końcowej części wstępu (strony 14 -17) Autorka przybliżyła pojęcie racjonalności, wykorzystywane w rozprawie. Stwierdza tam: „Filozofia nie jest niczym innym jak holistycznym ujmowaniem rzeczywistości w jej jedności i złożoności, a racjonalizm pozwala na uzasadnienie swojego stanowiska” (s. 14). **Te pojęcia racjonalizm, racjonalność i ich antonimy można by precyzyjniej wyjaśnić.** Warto zauważyć, iż racjonalność w filozofii bywa rozmaicie rozumiana, wyróżnia się bowiem standardowo racjonalność teoretyczną i praktyczną, poza tym zaś mamy jeszcze pojęcie racjonalności ontologicznej (bytowej). Nadto w odniesieniu do każdego działu (poddziału) filozofii możemy mówić o występujących w ich ramach pojęciach racjonalności lub jej braku. Mielibyśmy więc: racjonalność epistemologiczną, ontologiczną, etyczną, etc. W pracy ważnymi wydają się, przede wszystkim, pojęcia racjonalności teoretycznej (poznawczej) i ontologicznej. Termin racjonalizm, w ujęciu zawartym w pracy, zdaje się odnosić do pewnego wymagania metodologicznego, zgodnie z którym prezentowane stanowiska (tezy) winny być w odpowiedni sposób uzasadniane poprzez podanie odpowiednich racji. Nie powinny zaś być (zwłaszcza wyłącznie) tezy takie przyjmowane na podstawie li tylko reakcji emocjonalnej, czy dostarczanych podstaw wyraźnie pozarozumowych. Sam termin racjonalizm nie jest jednak w pracy wystarczająco sprecyzowany (opisany). W efekcie warto by ten termin w rozprawie nieco sprecyzować, odróżnić od stanowisk mu przeciwstawnych i nieco szerzej go omówić.

4) W swych rozważaniach w kwestii charakteru tej wczesnej filozofii greckiej Autorka formułuje niekiedy ogólniejsze, zwykle uboczne, hipotezy czy uwagi, szukając pewnych podobieństw i korelacji. Niekiedy może to budzić wątpliwości. I tak tytułem przykładu wskaźmy uwagi dotyczące specyfiki koncepcji Parmenidesa (s. 228 nast.). Koncepcja tego filozofa bywa niekiedy zestawiana z pewnymi poglądami Kanta a jak się wskazuje w pracy także z poglądami wybitnego filozofa amerykańskiego Wilfrida Sellarsa. Otóż znajdująca u Parmenidesa para ‘prawda’ - „doxa ‘miałaby być w jakiejś mierze podobna do obecnej u Sellarsa pary ‘obraz naukowy’ – ‘obraz potoczny’. Budzi to pewne pytania, które trudno jednak tutaj szerzej rozważać. W każdym razie nazwisko Sellarsa jest jednym z niewielu

nazwisk współczesnych myślicieli systematycznych (poza historykami filozofii, których nie brakuje) pojawiającym się w monografii.

IV. Uwagi formalne i językowe

Monografia autorstwa Pani J. Skrzypek- Faluszcak napisana jest w sposób nie utrudniający jej lektury. Język jej jest klarowny a podział materiału ułatwia lekturę. Także styl rozprawy jest stosunkowo staranny. W odniesieniu do zawartości bibliografii zauważyć należy, że nie wszystkie przywoływane w książce prace wymienione są w zamieszczonej bibliografii. Brak jest bowiem w tym wykazie, by wskazać tytułem przykładu, cytowanego w rozprawie ważnego tekstu: Kirk, Raven, Schofield, *Filozofia przedsokratejska*, PWN, Warszawa 1999. Także praca: K. Mrówki, *Heraklit*. Fragment nowy przekład, komentarz, Scholar, Warszawa 2004, która jest cytowana i wykorzystywana w rozprawie (s. 171) a nie znajduje się w wykazie bibliograficznym. Nadto niekiedy wspominając o poglądach pewnych autorów nie podaje się źródła (n. p. s. 245 w odniesieniu do poglądów Bowsmy i Schwabla). Tego typu przypadki nie są jakimiś poważnymi usterkami, choć w pracy habilitacyjnej i mającej tak deklaratywnie, jak i *de facto* poważne aspiracje badawcze powinno się ich unikać. **Poza tym w książce brak tak indeksu osobowego, jak i indeksu rzeczowego, tymczasem ich wprowadzenie do pracy znakomicie ułatwiałoby lekturę monografii.**

W rozprawie znajdujemy też nieco (dodajmy dla jasności, iż niezbyt wiele) usterek językowych. Poniżej wskazuję na zauważone, podczas lektury, usterki tego typu. Jak można zauważyć są to zwykle mało znaczące błędy typu literowego:

- strona 53 w przypisie 76 jest: „E. R. Dodss”, za winno być E.R. Dodds”.
- strona 91, wiersz 16 od dołu jest „J. Rybacka”, zaś winno być „J. Rybowska”.
- strona 142, wiersz 14 od dołu jest „...uwolnieniu się o pragnień i trosk”, „, zaś winno być „uwolnienie się od pragnień i trosk”.
- strona 144 wiersz 10 od dołu jest błąd w cytowanym fragmencie pracy R. Otto, *Mistyka Wschodu i Zachodu*. Mamy : „a to nazywamy grecką nauką.”, zaś winno być: „ a to co nazywamy grecką nauką”.
- strona 228 wiersz 7 od dołu jest: „...do zestawienia z propozycjami Parmenidesem...”; zaś winno być ” do zestawienia z propozycjami Parmenidesa”.
-

- s. 313 wiersz 1 od dołu w bibliografii jest nazwa wydawnictwa: „Gallimart” , zaś winno być: „Gallimard”.
- s. 314 bibliografii jest w tytule pracy Ch, H. Kahna „... Distinct koncept..”, zaś winno by „...Distinct concept”.

B. OCENA POZOSTAŁEGO DOROBKU NAUKOWEGO I INNEGO Z OKRESU PO UZYSKANIU DOKTORATU

I. Charakterystyka ogólna

Ocenę pozostałego dorobku naukowego Pani dr J. Skrzypek -Faluszczak rozpoczynam od próby bilansującego spojrzenia. Otóż na Jej globalny dorobek badawczy (biorę pod uwagę w zasadzie wyłącznie dorobek publikacyjny po doktoracie, który miał miejsce w 2007), uwidoczniiony w publikacjach, składają się następujące elementy:

- jedna monografia książkowa, którą analizowałem w części A recenzji,
- współredagowanie 2 monografii (wraz prof. M. Żardecką -Nowak, Rzeszów 2012, 2017).
- autorstwo 8 rozdziałów w monografiach naukowych wydanych w latach 2012 - 2018,
- publikacja 7 artykułów naukowych z lat 2012 -2023. Cztery z nich są artykułami anglojęzycznymi. Te artykuły są m.in. publikowane w takich znanych periodykach filozoficznych jak: Hybris, Filozofia i Nauka, Logos i Ethos.
- udział w 15 konferencjach naukowych (lata 2010 -2023), w tym w dwu Polskich Zjazdach Filozoficznych (Poznań, Łódź) oraz w konferencji w Atenach (2017).
- **Ta ilość publikacji nie jest nadmiernie wysoka, choć może być uznana za brzegowo wystarczającą.** Aktywność zaś konferencyjna, choć głównie krajowa, może być uznana za w zasadzie satysfakcjonującą.

II CHARAKTERYSTYKA SZCZEGOŁOWA I OCENA.

Tematyka publikacji obejmuje, przede wszystkim, prace z zakresu filozofii i kultury antycznej (rozmaitych ich aspektów), które stanowią ponad połowę łącznej ilości publikacji. Mamy także po kilka prac: z zakresu filozofii religii, metafizologii, antropologii i filozofii kultury. Ten podział jest w jakiejś mierze konwencjonalny, ponieważ wiele z tych

publikacji może być zaliczanych do więcej niż jednego działu filozofii. Można więc mówić o tematycznym zróżnicowaniu dorobku w odniesieniu do publikowanych artykułów. Choć zarazem bez wątplenia jądro zainteresowań i badań koncentruje się wokół filozofii i religii antyku greckiego. Trzeba podkreślić, iż antyk badany jest wszechstronnie z wykorzystywaniem literatury z kilku dziedzin. W poniższych uwagach skoncentruję się na kilku pracach, uznanych z rozmaitych powodów za interesujące. Krótką prezentację rozpoczynam od tekstów podejmujących wątki, czy może tematy platońskie. I tak tekst *Umysł – boski pierwiastek duszy* ([w] *Rozum, świat, zaangażowanie*, red. M. Żardecka – Nowak, W. Nowak, Rzeszów 2012) podejmuje problemy umysłu ludzkiego w myśli Platona. Autorka wydobywa specyfikę rozumienia przezeń umysłu w rozmaitych okresach jego twórczości. Pojawia się także interesujący problem wpływu doktryny orfickiej, czy orfizmu w ogóle. Praca ta może być traktowana jako podejmująca wątki, które są centralne dla monografii habilitacyjnej. W niej jednakże Platon i jego doktryna nie są przedmiotem analiz. Inny godny uwagi tekst też dotyczący myśli platońskiej stanowi artykuł *Rozumne widzenie Dobra jako jego mistyczne doświadczenie* (*Hybris*, 20 /2013), gdzie podejmowany jest problem mistyki u Platona. Jak zauważa Autorka doświadczenie tego typu u autora *Ucztę* dotyczy Dobra, któremu można przyznać boski charakter. Wątki platońskie pojawiają się także w innych jeszcze pracach Autorki: jak choćby w tekście *Szał miłosny jako nie-zwykle doświadczenie* ([w] *Miłość czarowna. Antropologia miłości*, red. B. Płonka -Syroka i inni, Arboretum, Wrocław 2015 oraz *Platoński projekt duchowości filozoficznej [Pozareligijne wymiary duchowości]* Kraków 2013. Innym wątkiem w twórczości Pani dr Faluszczyk jest problematyka antropologiczna i etyczna obecna tak w dziełach filozoficznych, jak i w literaturze greckiej. W obrębie tej problematyki mamy artykuły: *Bóg bliski i daleki. Analiza i interpretacja wybranych dzieł literatury antycznej z V wieku p.n.e* ([w] S. Gałkowski i inni, *Filozofia w literaturze – literatura w filozofii, Światy możliwe*, Rzeszów 2018; *Znaczenie przebaczenia w koncepcji greckiej Dike* ([w] M. Guzewicz i inni, *Oblicza przebaczenia*, Kielce 2018); *Gods and People in Literature and Philosophy. God by the picture human by the picture of god*, “*Logos I Ethos*, 42/1, 2023. Prace te pokazują dobre zakorzenienie Autorki w kulturze greckiej, nie tylko filozoficznej, lecz także literackiej. Inne prace, poza wymienionymi, dotyczą zbliżonej problematyki zwykle skoncentrowanej na myśli i kulturze antyku. Co ciekawe autorka stara się o pokazanie także tego, iż antyczna mądrość może być przydatna do rozwiązywania współczesnych problemów. Świadczy o tym zwłaszcza artykuł: *The Role and the Meaning of Antique Thought in Social Work*, “*Człowiek w kulturze*”, 27/2017. Warto dodać, że część prac wskazywanych i omawianych powyżej stanowi już

wprowadzenie w problematykę podejmowaną w rozprawie habilitacyjnej. Autorka stopniowo podejmowała pewne tematy, które dotyczyły zagadnień szczegółowych, dotyczących filozofii i religii greckiej, w tym nurtów misteryjnych. Efektem ostatecznym, a w każdym razie najbardziej dojrzałym z dotychczasowych publikacji stała się analizowana oddzielnie, w pierwszej części recenzji, monografia habilitacyjna.

Reasumując cały tak zwany pozostały dorobek badawczy Pani doktor Jadwigi Skrzypek – Faluszcak choć ilościowo niezbyt imponujący jest na ogół rzetelny merytorycznie, solidny i w pewnej mierze zróżnicowany tematycznie, choć dominujący charakter zachowuje problematyka z zakresu filozofii i religii antyku greckiego.

III. DOROBEK DYDAKTYCZNY, POPULARYZATORSKI I ORGANIZACYJNY.

Pani doktor J. Skrzypek -Faluszcak ukończyła studia i doktoryzowała się z filozofii w Wyższej Szkole Filozoficzno -Pedagogicznej „Ignatianum”, w Krakowie (Obecnie Uniwersytet Ignatianum, tamże). Jest ona doświadczonym dydaktykiem, pracującym od 2009 roku w Uniwersytecie Rzeszowskim, poprzednio od 2007 w PWSZ w Sanoku. Prowadziła rozmaite zajęcia dydaktyczne w UR na kierunkach takich jak: filozofia, komunikacja międzykulturowa, socjologia, kulturoznawstwo, czy pedagogika. Była promotorem i recenzentem prac magisterskich. W ramach Programu Erasmus brała udział, w jego ramach, w wyjazdach i pobytach na Uniwersytecie w Miskolcu (Węgry) i w Cordobie (Hiszpania). **Ma także Ona znaczący, godny podkreślenia dorobek popularyzacji filozofii i kultury, zwłaszcza antycznej, w szkołach średnich i w środowisku pozaszkolnym.** W roku 2021 powołała do istnienia Stowarzyszenie PORTUS FELIX, którego działalność skierowana jest do młodzieży mającej zainteresowania artystyczne i naukowe. Pani doktor J. Skrzypek - Faluszcak jest członkiem Polskiego Towarzystwa Filozoficznego.

C. WNIOSKI KOŃCOWE

Rozprawa habilitacyjna Pani doktor Jadwigi Skrzypek -Faluszcak „*Przedracjonalne źródła racjonalnej refleksji filozoficznej*” oraz pozostałe Jej prace przedłożone, jako podstawa przewodu habilitacyjnego, są efektem wieloletnich badań. O ich walorach i ważniejszych zauważalnych mankamentach wspominałem już wyżej. **W mym**

przekonaniu monografia i cały pozostały dorobek naukowy spełniają w stopniu, który nie jest bardzo wysoki, ale jednak wystarczający kryteria określone dla habilitacji w ustawie i pozwalają na przyznania Pani doktor stopnia doktora habilitowanego. Konkludując wnoszę o dopuszczenie Pani Jadwigi Skrzypek -Faluszczak do dalszych etapów przewodu habilitacyjnego.

A handwritten signature in cursive script, appearing to read 'J. Skrzypek' or similar, written in black ink.